

Возна Зоя Олександрівна
старший викладач кафедри філософії
та суспільствознавства Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини

УДК 94(07)

Методичні умови реалізації проектної діяльності в практиці суспільствознавчої галузі освіти

На сучасному етапі розвитку суспільства проектний тип культури стає домінуючим, одним із центральних механізмів перетворення дійсності. Проектна діяльність є найбільш сучасним типом організаційної культури, в якій поєднуються технократичні і гуманітарні, дослідницькі і прогностичні, інформаційно-освітні і соціально-перетворюючі складові. Проектна діяльність є універсальною і синтетичною системою, якою спілкується світова громадскість. Ознаки проектування присвоюються освітнім процесам і поширюються на рівень педагогічної системи, освітнього середовища, зміст виховання і навчання, на очікувані результати особистісного розвитку. Це дозволяє говорити про проектну культуру як основу нової освітньої парадигми XXI століття [1, с. 6]. Формується особливий проектний простір життєдіяльності учасників освітнього процесу. А це означає, що суб'єкти навчальної діяльності мають уміти організувати і користуватися проектною діяльністю в різних її формах.

Проектна діяльність в закладах середньої освіти – процес складний, який потребує теоретичного дослідження та практичної реалізації. Результативність її впровадження значною мірою визначається ефективними організаційно-методичними умовами.

Автор ставить за мету визначити, теоретично обґрунтувати та систематизувати методичні умови, що уможливають проектну діяльність в процесі навчання суспільствознавчих предметів.

Об'єкт дослідження – процес навчання суспільствознавства в загальноосвітньому закладі.

Предмет дослідження – методичні умови реалізації проектної діяльності.

Завдання:

1. З'ясувати стан розробленості проблеми у психолого-педагогічній літературі;
2. Теоретично обґрунтувати головні методичні умови проектної діяльності в процесі навчання суспільствознавчих предметів.

Педагогічне проектування має свою історію розвитку в педагогічній науці та практиці як за кордоном, так і в Україні. З'явившись на початку минулого століття для вирішення актуальних тоді завдань навчання, воно не втратило своєї привабливості і в наш час. В сучасному вітчизняному навчанні виникла необхідність у використанні цього методу, так як сутність даного феномену відображає реалізацію особистісно-зорієнтованого підходу в освіті і сприяє формуванню вміння адаптуватися до швидкозмінних умов життя людини в умовах глобалізованого інформаційного суспільства [2]. Теоретичною основою такого підходу є «метод проектів», розроблений у 20-х роках ХХ ст. американським педагогом В. Кілпатриком на основі концепції прагматизму Дж. Дьюї.

Проблеми педагогічного проектування та психолого-педагогічних умов формування проектної діяльності досліджені у численних роботах вітчизняних вчених та педагогів, як-то у доробках: О. С. Анісімова, А. А. Вербицького, А. Н. Дахіна, Г. Л. Ільїна, О. В. Тулупової, Т. Ю. Подобєдової, М. Б. Мариновської, А. Цимбалару та ін.. Наприклад, А. Цимбалару аналізує в своїх дослідженнях актуальні проблеми моделювання в освіті, семантику понятійного апарату

проблеми педагогічного проектування. Загальні принципи педагогічного проектування з опорою на систему цілебачення визначає М. Г. Коляда, історико-теоретичні аспекти проблеми проектування освітніх систем досліджують Л. Іванова, В. В. Костіна, О. Є Остапчук. Методичні і технологічні принципи проектування досліджує А. А. Ткачук, особистісні (особистісно-педагогічний і особистісно-учнівський) і змістово-процесуальні фактори забезпечення ефективної реалізації навчального проекту в загальноосвітньому закладі визначає Т. І. Мантула. Проблеми формування навиків проектної діяльності досліджують І. А. Княжева, Т. А. Шевцова, Ю. А. Клетная, П. О. Іващенко, О.Є. Кравець, Т. Ю. Подобедова, педагогічне проектування як складову викладача вищої школи висвітлює О. М. Солом'яний. Проблематику педагогічного проектування в системі післядипломної педагогічної освіти розкривають праці Л. Чернікової, Н. Чепурної, І. Якухно.

Певно, немає такого навчального предмета, де не можна було б застосувати проектну технологію. Проте, навчальні дисципліни освітньої галузі «Суспільствознавство» мають чи не найбільший потенціал застосування методу у практиці навчання та виховання. У Стандарті освітньої галузі «Суспільствознавство» визначені такі завдання:

1. Підготовка учнів до взаємодії з соціальним середовищем, до самореалізації їх як особистостей в умовах багатоманітного світу через засвоєння комплексу знань, формування відповідних компетенцій;
2. Формування в учнів національних та загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення та поваги до інших народів, правової свідомості, економічного мислення;
3. Формування в учнів критичного мислення, навичок оцінювання суспільних явищ і процесів, життєвих та прикладних особистісно-життєтворчих, соціалізуючих, комунікативних, інтелектуально-інформаційних навичок;

4. Формування в учнів почуття власної гідності, відповідальності, особистого ставлення до подій і явищ суспільного життя, досвіду емоційно-оцінної діяльності, здатності визначати власну активну життєву позицію, робити свідомий вибір, встановлювати особисті цілі, спрямовані на розвиток суспільства, держави, забезпечення власного добробуту та добробуту своєї родини [3,с.4].

Історія рідного краю, історія України, всесвітня історія, право, мораль, економіка, філософія, громадянська освіта, курси «Людина і світ», «Людина і суспільство» – предмети, зміст яких є невичерпним джерелом тем найрізноманітніших проектів, в ході яких реалізуються завдання освітньої галузі. Проектна діяльність на уроках суспільствознавства, в позакласній та позашкільній роботі сприяє актуалізації знань, умінь, навичок учнів, їх практичному використанню у взаємодії з навколишнім середовищем, стимулює потреби учнів в самореалізації, самовираженні, в творчій особистісній та суспільно значимій діяльності, водночас завдяки цьому дозволяє йти сходинками розвитку – від проекту до проекту. Проте, реалізація проектів в суспільствознавчій освіті залежить від низки суб'єктивних та об'єктивних умов. У педагогіці умови розглядаються як обставини процесу навчання та виховання, що забезпечують досягнення поставленої педагогічної мети. Зауважимо, що проблема визначення педагогічних умов реалізації проектної діяльності в теорії і методиці суспільствознавства на сучасному етапі знаходиться на стадії становлення і потребує дослідження.

Здійснений аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури, вивчення досвіду вчителів-практиків та власний педагогічний досвід, дав нам можливість дійти до висновку, що механізм реалізації проектної технології в освітній галузі складається з таких основних компонентів.

1. Навчального середовища, спрямованого на розвиток і саморозвиток суб'єктів освітнього процесу. Організація стимулюючого енерго-

- інформаційного простору (предметного, соціокультурного, освітнього) для розвитку потенціальних можливостей дитини, його внутрішнього світу.
2. Оволодіння учнями необхідних для здійснення проектної діяльності вміннями, усвідомлення суті проектної діяльності.
  3. Психолого- педагогічний супровід проектної діяльності учнів.
  4. Сформованість проєктивної культури вчителя (дієво-практичних та організаторсько-управлінських умінь).

Зупинимось на характеристиці кожної методичної умови. Візьмемо до прикладу другу умову. В науковій літературі її визначають як особистісно-учнівську (суб'єктивну). Суб'єктивні умови, за Н.В. Матяш, – це «ситуаційні змінні, обумовлені індивідуально-психологічними особливостями кожного учня, його соціальним досвідом та інтересами» [4, с. 7]. Серед таких, у першу чергу, виділимо пізнавальні процеси, від яких залежить як хід проектної діяльності, так і її результат. До їх числа відносяться індивідуальні властивості сприйняття (вибірковість, спостережливість); уваги (довільність, стійкість); уяви (відтворюваність, творчість, фантазування); мовлення (зв'язність, логічність, точність); мислення (гнучкість, критичність, самостійність); пам'яті (швидкість, сталість, відтворення). А. А. Ненюк, Ю. В. Коломієць вважають за необхідні умови наявність в учнів навичок самостійної діяльності, достатньої сформованості пізнавальних та емоційно – вольових процесів [5]. Татарченкова С. С., Телешов С. В. наголошують на тому, що оволодіння навиками проектної діяльності учнями в загальноосвітній установі має носити цілеспрямований і систематичний характер. Умовою самостійної, творчої діяльності автори бачать у підготовчій роботі, для якої мають бути передбачені ресурси навчального часу [6, с.74]. Дослідниця О. Ф. Бехтєнова актуалізує серед інших умов особистий досвід учнів в єдності знань, умінь, ціннісних уявлень, а також вмотивованість до виконання завдань проєктів [7]. М. Б. Романовська вважає, що уміння організовувати проєктну діяльність неможливо без володіння методами творчості,

осягнути які допомагає евристика. Евристика (від грец. *heurisko* знаходжу, відкриваю) сукупність методів і прийомів, що полегшують і спрощують вирішення пізнавальних, проблемних, творчих, креативних завдань, які суперечать формальним методам вирішення. «Розвиток творчої уяви, знаходження нетривіальних шляхів розв'язання творчих завдань проектування, подолання психологічної інерції – ось можливості евристичних методів» [8, с.26]. На думку автора, серед творчих методів, якими повинні володіти суб'єкти проектної діяльності метод аналогії, асоціації, неології, евристичного комбінування, антропотехніки, використання передових технологій. М.Пелагейченко виділяє три групи методів, які сприяють організації проектної діяльності, активізації творчого мислення, виробленню вміння цілеспрямованого вирішення проблем, створення ідеального образу та його об'єктивізації в реальному продукті:

- Методи активізації творчості (метод «мозкової атаки», дизайн – аналіз, морфологічний аналіз, метод фокальних об'єктів, алгоритмічний метод);
- Вербальні методи (розповідь, бесіда, лекція, дискусія);
- Наочно – практичні методи (демонстрація, ілюстрація, метод вправ, лабораторний метод, відео метод) [9, с.22].

В.О. Онопрієнко вважає, що наявність пізнавального інтересу є умовою проектної діяльності. Вчені виділяють три групи проявів пізнавальних інтересів учня у навчальній діяльності – інтелектуальна активність, характер самостійної діяльності та емоційні реакції. Ці прояви відображаються у відповідних актах поведінки. Автор вважає, що у процесі проектної діяльності вони будуть мати таке вираження:

I – інтелектуальна активність учня:

- добровільне включення у процес обговорення задуму проекту та його проблеми, бажання взяти участь у спільному з учителем чи товаришами плануванні діяльності;
- наявність внутрішнього плану дій;
- обмін інформацією, отриманою з різноманітних джерел;
- консультації у вчителя в процесі самостійної творчої діяльності з метою розширити сферу пошуку необхідної інформації, виявити альтернативні способи вирішення задачі проекту, удосконалення кінцевого продукту діяльності тощо;
- готовність відповідати на запитання під час презентації проекту;

II – характер самостійної діяльності:

- ініціативність і самостійність під час планування діяльності;
- оперативна мобілізація сил для вирішення проектної задачі;
- зосередженість на власній діяльності щодо вирішення проблеми;
- намагання розв'язати завдання самостійно;
- завзятість та наявність бажання подолати перешкоди;
- намагання завершити розробку проекту згідно наміченого плану;
- виявлення бажання розробити інший проект;

III – емоційні реакції учня:

- емоційне піднесення у процесі діяльності, радість відкриття нового;
- адекватні емоційні прояви по відношенню до спільної роботи над проектом, отриманого результату, набутого досвіду, а також вираження емоцій відносно роботи інших учасників проекту;
- позитивна (чи негативна) реакція на завершення проекту;
- відчуття особистої значущості від долучення до нового виду діяльності [10, с. 6].

Крім особистісно – учнівських є і особистісно- педагогічні аспекти продуктивної реалізації проектної діяльності, зміст яких складають:

- поінформованість учителя про концептуальні особливості проектної технології, розуміння сутності поетапного структурування проектної діяльності та змістово-процесуальних складових методу проектів;
- сформованість умінь: дієво-практичних (проектування змісту й визначення наповнення основних етапів реалізації навчального проекту) та організаторсько-управлінських (координування процесом здійснення учнями проектної діяльності);
- наявність індивідуальних якостей, що підсилюють дієвий вияв професійних умінь та забезпечують оптимізацію проектної діяльності вихованців.

Це об'єктивні умови, які серед іншого передбачають готовність учителя до організації та супроводу проектної діяльності учнів, виражену комплексом спеціальних здібностей, які виявляються в умінні ефективно здійснювати проектну діяльність і навчати цьому учнів; активізувати їхню пізнавальну діяльність шляхом постановки навчально-виховних проблем. Незважаючи на те, що самостійність учнів є умовою виконання проекту, педагогічний супровід є важливою запорукою проектною діяльності, вважає С. Є. Генкал [11]. В. Русова визначає функції психолога – педагогічного супроводу в тому, що він сприяє актуалізації наявних та формування нових інтересів, мотивів, смислів і перспектив особистості шляхом стимулюючого консультування учня, щодо організації відповідних засад його творчої діяльності [12]. Є. О. Александрова визначає педагогічний супровід як «педагогічну діяльність, сутність якої в перманентній готовності дорослого адекватно реагувати на фізичний та емоційний дискомфорт учня, на його запит щодо взаємодії [13, с.11]. Отже, методичний супровід учнів, які працюють у проекті має на меті усунення перешкод, що заважають його виконанню. Зміст і методи допомоги визначаються характером труднощів. Варіативність прийомів залежить від професіоналізму вчителя. М. Б. Романовська вважає, що професіоналізм учителя виражається в тому, наскільки впевнено може він спланувати роботу учнів над проектом, мотивувати до праці, яка буде в зоні найближчого розвитку учнів. «Ремесло

педагога полягає в тому, щоб уміти контролювати лише ключові моменти проекту, працюючи за методом убутих підказок, делегуючи право прийняття рішень учням» [14, с. 34].

Педагогічний супровід є тільки частиною проектної компетентності учителя. Учитель має володіти:

1. Навиками стратегічного прогнозування (проводити діагностико-прогностичну діяльність; вивчати проблеми шкільної освіти; потреби, можливості, інтереси учнів; оцінювати дидактичні можливості предмета, теми щодо застосування проектної технології; визначати головні проблеми);
2. Навиками моделювання (створювати описово-структурні моделі проектів; визначати критерії її ефективності; розробляти моніторингову системи функціонування моделі);
3. Навиками планування (формулювати програми діяльності з реалізації проекту, розробляти план в цілому та конкретних його аспектах);
4. Навиками рефлексії (оцінювати свою та учнівську діяльність).

Зазначимо ще одну, важливу на думку автора умову, яку варто визначити як окрему. Це спеціальна підготовка учнів до проектної діяльності, на яку має бути виділений резервний час, як і на самі проекти. Важливим фактором є усвідомлення учнями важливості, особливості, відмінності проектної діяльності. Важливо, щоб вони зрозуміли, що це «варіант продуктивного навчання, метою якого є не засвоєння суми знань і не проходження освітніх програм, а реальне використання, розвиток та збагачення власного досвіду та уявлення про світ» [15, с. 78]. Тобто, архи важливим є усвідомлення суті проектної діяльності. Саме суті, а не алгоритму. В умовах тотального знаннецентризму діяльнісний аспект залишається для учня мало зрозумілим. Одна справа скласти план до розділу певної теми, а зовсім інше скласти план діяльності. Ясна річ, що навіть спеціальні тренінги по проектах не будуть дієвими, якщо в школі для учнів не буде створена організація різноманітних видів діяльності як-то: соціально-комунікативної,

суспільно-корисної, ігрової, фізично-оздоровчої, навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, художньо-естетичної, туристично-краєзнавчої, науково-технічної, декоративно-прикладної, еколого-натуралістичної.

Основною рушійною силою в реалізації кожного проекту є вчитель, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно турбується за своє особистісне та професіональне зростання. Тому, ще однією важливою умовою проектної діяльності – є підвищення професійної майстерності, проективної культури педагогічних кадрів. З метою досягнення позитивних результатів з утілення методу проектів педколективу необхідно пройти багаторівневу систему підготовки, як - то:

- інформаційно-теоретичну;
- організаційно-практичну із закріпленням та апробацією теоретичних знань на практиці;
- рефлексивну, із самостійною роботою вчителів з переосмислення та творчого аналізу своєї діяльності;
- корекційну, яка спрямована на поповнення знань і практичних навичок учителів для подолання наявних труднощів;
- методологічну, яка передбачає підготовку педагогів-тренерів, які можуть учити інших, створювати свої майстер-класи.

Підсумовуючи, серед великої кількості методичних умов виділимо основні – це проективна компетентність учителя, загально дидактичні та спеціальні вміння учнів та сприятливе освітнє середовище. Всі інші є похідними від основних складових. Визначені методичні умови відображають змістовий та процесуальний аспекти педагогічної праці і відповідають за ефективність проектної діяльності.

Література

1. Колесникова, И. А. Педагогическое проектирование : учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И. А. Колесникова, М. П.

Горчакова-Сибирская ; под ред. И. А. Колесниковой. – М. : Академия, 2005. – 288 с.

2. Проблема педагогічного проектування : (реферативний огляд видань за період 2006 – 2011 рр.) [Електронний ресурс] / укл. Кропачева Н. М. – Режим доступу : www.library.edu-ua.net/datas/upload/files/697929036.doc

3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Освітня галузь «Суспільствознавство» // Історія в школах України. – 2004. – № 2. – С. 2-8.

4. Проекти в початковій школі : тематика та розробки занять / О. Онопрієнко, О. Кондратюк. – К. : Шкільний світ, 2008. – 128 с.

5. Ненюк, А. А. Умови ефективності використання проектно-технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання [Електронний ресурс] / А. А. Ненюк, Ю. В. Коломієць. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/21_DNIS_2009/Pedagogica/48703.doc.htm

6. Формирование ключевых компетентностей учащихся через проектную деятельность : учебно-методическое пособие / авт.-сост. : Татарченкова С. С., Телешов С. В. ; под. ред. С. С. Татарченковой. – СПб. : КАРО, 2008. – 160 с.

7. Бехтенова, Е. П. Педагогические условия формирования проектной деятельности учащихся : на материале национально-регионального компонента школьного исторического образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Е. Ф. Бехтенова. – Новосибирск : НГПУ, 2006. – 23 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.nspu.ru/file/library/39174/EFukf1n135hpILMJrUn8P89cS2.pdf>.

8. Романовська, М. Б. Метод проектів у навчальному процесі : методичний посібник / М. Б. Романовська. – Х. : Веста ; Ранок, 2007. – 160 с.

9. Пелагейченко, М. Л. Методи навчання у проектній діяльності / М. Л. Пелагейченко // Відкритий урок : розробки, технології, досвід. – № 5. – 2009. – С. 22-24.

10. Онопрієнко, О. Проекти в початковій школі : тематика та розробки занять / О. Онопрієнко, О. Кондратюк. – К. : Шкільний світ, 2008. – 128 с.

11. Генкал, С. Є. Педагогічний супровід учнів профільних класів під час виконання індивідуальних освітніх проектів [Електронний ресурс] / С.

Є. Генкал. – Режим доступу :

http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2009_21/Ped_suprovid_ucniv.pdf

12. Русова, В. Психолого – педагогічний супровід науково – дослідницької роботи обдарованих старшокласників у МАН України

[Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2011_6/37.pdf

13. Александрова, Е. О. Педагогическое сопровождение старшеклассников в процессе разработки и реализации индивидуальных образовательных траекторий : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Александрова Е. О. ; Тюменский государственный университет. – Тюмень, 2006. – 40 с.

14. Романовська, М. Б. Метод проектів у навчальному процесі : методичний посібник. – Х. : Веста : Ранок, 2007. – 160 с.

15. Енциклопедія педагогічних технологій і інновацій /автор-укл. Н. П. Наволокова. – Х. : Основа, 2009. – 176 с.

Анотація

Возна Зоя Олександрівна

В статті визначаються та систематизуються методичні умови, які відображають змістовий і процесуальний аспекти педагогічної праці із суспільствознавчих предметів і відповідають за ефективність проектної діяльності.

Ключові слова: проектна діяльність, методичні умови, суспільствознавство, проектна компетентність.

В статье обозначаются и систематизируются методические условия, которые отображают смысловой и процессуальный аспекты педагогической работы из обществоведческих предметов и отвечают за эффективность проектной деятельности.

Ключевые слова: проектная деятельность, методические условия, обществознание, проектная компетентность.

The article defines and systematizes the teaching conditions that reflect semantic and procedural aspects of pedagogical work in Social science subjects and are responsible for the effectiveness of the project activities.

Key words: project activity, teaching conditions, social science, project competency.